

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.5:338.439:339.137

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Борщевський В.В., д.е.н.

Куліш І.М., к.н.держупр.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»

Досліджено потенційні перспективи та ризики зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією Україною у зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію та створення зони вільної торгівлі з ЄС. Окреслено вплив активізації європейської інтеграції на формування економічних взаємовідносин нашої держави з країнами Центральної та Східної Європи. Оцінені особливості зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами України на тлі досвіду країн Центральної та Східної Європи, показані можливі напрями нарощування експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринки сусідніх країн-членів ЄС. Відзначено необхідність вирішення внутрішніх економічних проблем як першочергового завдання у процесі нарощування експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору, зокрема, шляхом підвищення ефективності використання виробничих ресурсів сільського господарства за допомогою демонополізації ринків та децентралізації влади. Показана необхідність зменшення витрат енергоносіїв та виробничих ресурсів у сільському господарстві з метою приведення їх до норм, прийнятих у ЄС. Окрему увагу акцентовано на необхідності наближення якості вітчизняної сільськогосподарської продукції до сучасних європейських вимог. Наголошено, що подальшого удосконалення в сучасних умовах міжнародної конкуренції на світовому та європейському ринках сільськогосподарської продукції потребує сфера аграрного маркетингу. Одним з пріоритетів активізації зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією України з європейськими партнерами, передусім з сусідніми країнами-членами ЄС визначено розвиток транскордонного співробітництва. Показано, що найбільш перспективними у подальшому дослідженні цієї проблематики є аналіз динаміки зміни обсягу та якості сільськогосподарської продукції українських виробників після впровадження нових регуляторних норм, що регламентуються Угодою про Зону вільної торгівлі з ЄС.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, міжнародна торгівля, країни Центральної та східної Європи, зона вільної торгівлі, конкурентоспроможність, ЄС, Угода про Асоціацію.

UDC 339.5:338.439:339.137

FOREIGN TRADE OF AGRICULTURAL PRODUCTS AS A FACTOR OF GROWTH OF COMPETITIVENESS OF AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE CENTRAL AND EAST EUROPE STATES EXPERIENCE**Borshchevskyi V., Dr.Econ.Sc.
Kulish I., PhD***State Institution «Institute of Regional Research named M. I. Dolishniy of the National Academy of Sciences»*

Potential prospects and risks of the Ukraine agricultural produce foreign trade in the connection with the signing of the Association Agreement and forming of the free trade with the EU zone have been investigated. Influence of the European integration intensification on the forming of the economy interrelations of Ukraine with the states of Central and East Europe has been outlined. Peculiarities of the Ukraine agricultural products foreign trade on the basis of the Central and East Europe states experience have been estimated, possible directions of the domestic agricultural products export to the neighbouring EU countries-members markets have been proposed. Necessity of solving of the home economy problems as the top priority task in the process of accumulating of the domestic agrarian sector export potential, in particular, by means of increasing efficiency of using the production resources of the agricultural production by way of the market demonopolization and the power decentralization has been noted. Necessity of decreasing of the agricultural products energy sources expenses and bringing them to the EU norms has been substantiated. Special attention was accented the necessity of approximation if the domestic agricultural products quality to correspondence of the modern European demands. It was stressed that the sphere of the agrarian marketing needs the further improvement under the modern conditions of the international competition at the world and European agricultural produce markets. The development of the trans-border cooperation is one of the priorities of activation of the foreign the Ukrainian agricultural trade the European partners, first of all with neighbouring countries-members of EU. It is noted, that the most prospective in the further investigation of these problems is the analysis of dynamics of changes of volumes and quality of the agricultural produce of the Ukrainian producers after caused by functioning of introduction of the new regulatory norms, which are regulated by the Agreement as to the free trade with EU zone.

Keywords: agricultural produce, international trade, the countries of Central and East Europe, free trade with EU zone, competitiveness, Association Agreement.

Актуальність проблеми. Підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС, яка прийшла на заміну Угоді про партнерство та співробітництво, стало важливим викликом у контексті активізації зовнішньоекономічної діяльності нашої держави. Насамперед це стосується зовнішньої торгівлі товарами, особливо сільськогосподарськими, за експортом яких Україна займає одне із чільних місць у Європі та світі.

Важливою складовою Угоди про Асоціацію є створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі – ЗВТ), що передбачає посилення економічної співпраці на основі вільного руху товарів. Однією з найбільш чутливих до створення ЗВТ є сфера сільськогосподарського виробництва, оскільки імпорт та експорт аграрної продукції в ЄС регулюється в особливому порядку.

У таких умовах перед Україною постає ряд важливих завдань щодо приведення вітчизняного сільськогосподарського виробництва до норм і вимог, прийнятих у ЄС. Це зумовлює необхідність виконання цілої низки невідкладних заходів і прийняття багатьох нормативно-правових документів, які регулюють виробництво аграрної продукції та визначають правила її експорту та імпорту.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення питань, що не вирішені. У наукових працях вітчизняних дослідників глибоко проаналізовані різні аспекти лібералізації зовнішньої торгівлі в контексті поглиблення європейської інтеграції постсоціалістичних країн. Значна увага при цьому приділяється проблемі розвитку сільськогосподарського виробництва та нарощуванню експорту аграрної продукції на світовий і європейський ринки. Зокрема, цій проблематиці присвячені праці В. Андрійчука, П. Гайдуцького, Ю. Губені, А. Даниленка, С. Кваші, М. Кропивка, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Шпичака та інших українських науковців.

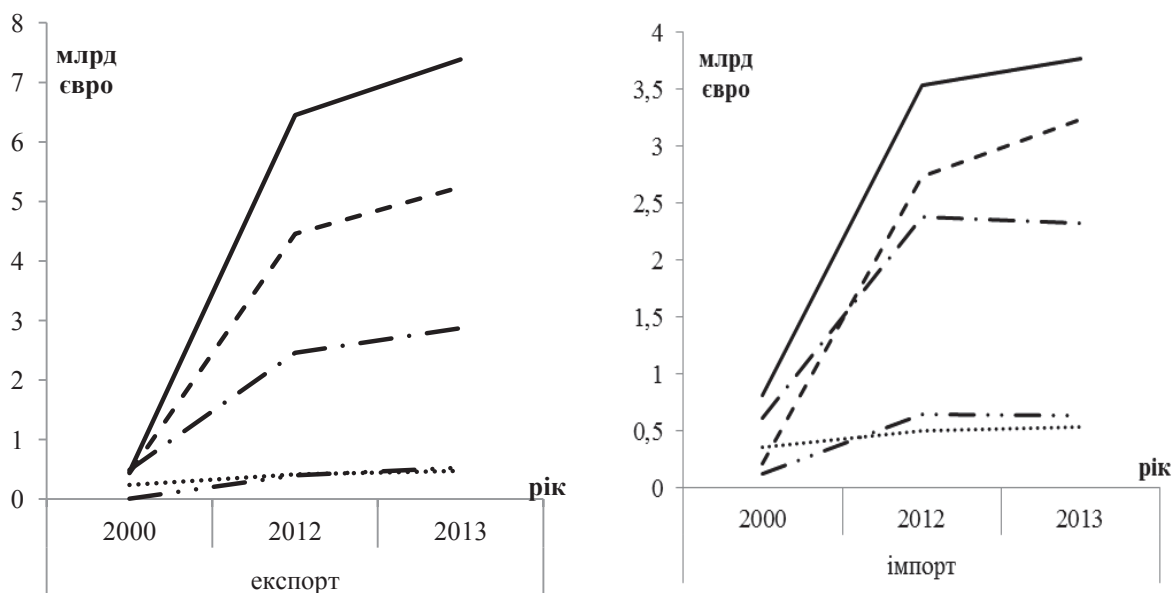
Однак у сучасних соціально-економічних умовах, науково-методична база відповідних досліджень потребує свого подальшого удосконалення, включаючи поглиблене вивчення досвіду сусідніх країни Центральної та Східної Європи, які долали шлях адаптації до умов зовнішньої торгівлі з ЄС на принципах, встановлених цим об'єднанням.

Метою цієї статті є виявлення закономірностей підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, передусім аграрному ринку ЄС, в умовах поглиблення європейської інтеграції, а також формулювання відповідних рекомендацій для України на основі вивчення досвіду країн Центральної та східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія проведення економічних трансформацій, зумовлених наближенням та інтеграцією до ЄС країн Центральної та Східної Європи показує, що усі вони пов'язані як з певними позитивами, так і з необхідністю долати відповідні ризики.

Особливо показовим для України, на нашу думку, є польський досвід. Адже Республіка Польща, що так само, як і Україна тривалий час функціонувала у соціалістичних умовах господарювання, пройшла складний шлях пристосування до вимог і стандартів ЄС. Так, упродовж 90-х роках ХХ ст. динаміка зростання польського імпорту сільськогосподарських харчових продуктів була швидшою від зростання експорту, обертаючись товарним дефіцитом, який утримувався протягом 1993-2003 років [10].

Ситуація кардинально змінилася з моменту оформлення членства Польщі в ЄС у 2004 році. Перші роки членства стали періодом дуже швидкого зростання торгівлі агропродовольчими товарами як імпорту, так і експорту. За короткий період Польща з імпортера продуктів харчування перетворилася на потужного експортера. Середньорічне позитивне сальдо у період 2005-2007 років становило 1,8 млрд євро. А за результатами 2013 р. сальдо у торгівлі тваринного та рослинного походження сягнуло 2,9 млрд євро [11, с. 54]. Динаміка імпорту/експорту основних видів сільськогосподарської продукції Польщі до країн-членів ЄС у 2000-2013 рр. наведена на рис. 1.

———— Продовольчі товари	— . — . — Продукція рослинного походження
— Жири та олії	— — — — Продукція тваринного походження
..... Шкіри та вироби з них	

Рис. 1. Структура експорту/імпорту основних видів сільськогосподарської продукції Польщею у 2000-2013 рр. [11, с 67-69]

Оцінюючи особливості зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами України на тлі вищенаведеного досвіду Польщі, слід відмітити, що після вступу до СОТ (протягом останніх чотирьох років) спостерігалися такі тенденції [6, с. 3]:

- майже удвічі зріс загальний експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції (світова продовольча криза, зростання світових цін, девальвація гривні підвищила конкурентоспроможність українських товарів);
- імпорт сільськогосподарської продукції є вдвічі нижчим від експорту (в середньому за 2008-2011 рр. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами становило 5,9 млрд. дол. США);
- частка сільськогосподарських товарів у загальному експорті України збільшилась із 12% до 20%.

Вітчизняні дослідники сподіваються, що після встановлення зони вільної торгівлі з ЄС та відповідного скасування або зниження ввізних і вивізних мит, експорт продукції українського АПК до Європи також суттєво зросте (орієнтовно на 20%). Крім того, очікується, що збільшиться обсяг виробництва продуктів харчування, які продукуються провідними європейськими компаніями на території України, що потягне за собою нарощування кількості відповідних товарів, їх номенклатури та якості [4].

Разом із цим слід відзначити, що на тлі Польщі та інших країн-членів ЄС, українське сільське господарство відзначається цілою низкою проблем, зокрема доволі високим рівнем енерговитратності. Так, за сучасних умов господарювання кожна одиниця енергії, вкладена на вирощування культурних рослин, забезпечує її приріст із врожаєм на рівні 30-50 %, тоді як цей показник за належних умов ведення господарства повинен становити не менше 100 % [1, с. 86].

У вітчизняному сільському господарстві, серед усіх галузей економіки, енергоефективність продовжує залишатись мінімальною (лише 33% від рівня ЄС). При цьому споживання енергоресурсів на один гектар оброблюваної землі в Україні є меншим, ніж у ЄС – 100 кг палива в нафтовому еквіваленті проти 140 кг. Причина полягає у дефіциті інновацій і низькій продуктивності українського аграрного сектора. Наприклад, якщо в Німеччині врожайність пшениці сягає 80

ц/га, в Польщі – 40 ц/га, то в Україні в середньому 30 ц/га. У той же час частка аграрного сектора в загальному енергоспоживанні і додаткової вартості є невеликою, лише близько 3%. Підвищення його енергоефективності до рівня ЄС дозволило б заощадити 1,38 млн тонн палива в нафтовому еквіваленті [9]. Дослідження експертів в Україні показали, що питома вага сільського господарства в енергозбереженні найменша з усіх галузей і складає лише 3% (у житловому секторі – 62%) [8, с. 18].

Як наслідок, у структурі експорту української агропродовольчої продукції до країн ЄС спостерігається не надто оптимістична тенденція, відповідно до якої найбільша частка зовнішньоторговельних операцій припадає на сировинні товари, насамперед – насіння олійних культур. Експорт агропродовольчої продукції з України до ЄС має низький рівень диверсифікації – на дві основні позиції експорту припадає майже дві третіх його загального обсягу. У структурі імпорту агропродукції з ЄС також спостерігалася тенденція минулих років – основні позиції належать товарам із більшою доданою вартістю, що дозволяє ЄС мати кращі умови торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також забезпечувати її диверсифікацію [2].

Проблеми з постачанням енергоносіїв, використанням інноваційних технологій, внесенням добрив і продуктивністю сільського господарства, які поглибилися протягом останніх років, також негативно впливають на конкурентні позиції вітчизняних аграріїв на міжнародному ринку, спонукаючи їх шукати нові шляхи економії ресурсів.

Передусім це стосується використання фінансової і технічної допомоги з боку ЄС, яка стає дедалі відчутнішою. Адже більшість країн-членів ЄС, особливо сусідні з Україною держави Центральної та Східної Європи зацікавлені у налагодженні взаємовигідного співробітництва з українськими сільгоспвиробниками, оскільки якість вітчизняної сільськогосподарської продукції, особливо продуктів харчування є доволі високою, що дозволяє розраховувати на зміцнення конкурентних позицій на міжнародних ринках у найближчій перспективі.

У цьому контексті в рамках програми TAIEХ – інструменту Європейської Комісії з надання технічної допомоги та обміну інформацією починаючи з 2011 р. проводяться семінари для українських виробників та потенційних постачальників сільгосппродукції.

Разом із цим, в умовах усунення технічних бар'єрів у торгівлі ЄС намагається реалізувати принцип «один стандарт, одне дослідження, одна оцінка відповідності або одного разу досліджений приймається усюди». Цей принцип здебільшого відображений у ряді положень ЄС, суть яких полягає у чіткому розділенні обов'язкових та добровільних вимог до показників якості продукції, гармонізації вимог стандартів, технічних регламентів тощо.

З метою забезпечення надійного контролю продуктів харчування у країнах ЄС створена трирівнева нормативна структура:

- 1) європейські регулюючі положення (рішення, директив);
- 2) національні регулюючі положення (закони, постанови);
- 3) регіональні норми (положення, ухвали, приписи).

Регулюючі положення європейського законодавства також визначають конкретні рамки застосування національних і регіональних норм. Так, у ЄС найважливіші показники безпеки сільськогосподарської продукції і продукції переробних галузей, визначені у постановах та директивах і спрямовані на охорону здоров'я населення, інтересів споживачів (запобігання фальсифікації і шахрайства під час реалізації продуктів харчування), захист тварин, рослин і навколишнього середовища. Ці положення достатньо гнучкі і дозволяють здійснювати власне трактування національних регулюючих положень у будь-якій країні, яка є членом ЄС, не суперечачи при цьому європейському законодавству. Наприклад, законодавство Великобританії, яке регулює максимальний залишковий рівень пестицидів у продуктах харчування, базується на європейському законодавстві (Codex Alimentarius: Pesticidues in Food), у той самий час, законодавчо встановлюється максимальний залишковий рівень пестицидів, які можуть бути у продуктах харчування, із врахуванням потреби у виробництві безпечних продуктів харчування. У випадках, коли немає встановленого максимального рівня вмісту пестицидів, він встановлюється національним законодавством на підставі аналітичних даних [3].

Таким чином, в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів перед Україною постає низка викликів, зумовлених необхідністю активізації економічних трансформацій, орієнтованих на посилення конкурентних позицій ключових секторів національної економіки на міжнародних ринках, зокрема на ринку сільськогосподарської продукції ЄС.

Першочерговим завданням є вирішення внутрішніх економічних проблем з метою досягнення господарського зростання. Зокрема, важливу роль у процесі стабілізації економічного життя в країні та підвищенні ефективності використання виробничого потенціалу сільського господарства, пропонується відвести демонополізації ринків та децентралізації влади.

Крім того, розвиток сфери АПК повинен стати одним із важелів нарощування обсягів зовнішньої торгівлі та сприяння загальному підвищенню добробуту держави на основі підвищення рівня зайнятості і забезпечення населення продуктами харчування. Одночасно це матиме позитивний вплив на продовольчу безпеку країни [5].

Подальшого удосконалення в сучасних умовах функціонування світового та європейського ринків сільськогосподарської продукції потребує сфера аграрного маркетингу. Адже без освоєння сучасних інструментів просування українських продовольчих товарів до європейських споживачів важко розраховувати на повноцінну реалізацію експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору.

На жаль, українські науковці відмічають відсутність помітних зрушень у цьому напрямі. На їх думку, маркетинговий механізм управління підприємствами АПК залишається недосконалим і неефективним. При цьому важливим резервом комерційної політики в сільському господарстві є цінова політика, завдання якої повинні бути пов'язані зі стратегічними цілями ринкового характеру. Тобто, необхідна система вдосконалення управління постачанням, яка визначається глобальним підвищенням товарної диверсифікації, інтернаціоналізацією підприємництва, збільшенням обсягів міжгалузевої торгівлі. Для успішного просування вітчизняних сільськогосподарських товарів на європейський ринок доцільним є створення сучасної системи керування брендами та торговими марками. Це сприятиме просуванню традиційних видів продукції і формуванню нових позицій [7].

Ще одним пріоритетом активізації зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією з європейськими партнерами, передусім з сусідніми країнами-членами, є розвиток транскордонного співробітництва, особливо в частині формування спільних продуктів та налагодження ділових комунікацій, орієнтованих на трансфер аграрних технологій та підвищення якості людського капіталу села.

Висновки. Підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС, яка передбачає створення Зони вільної торгівлі, ставить перед українськими сільгоспвиробниками низку викликів, зумовлених необхідністю підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції. Досвід країн Центральної та Східної Європи свідчить, що пріоритетними напрямками адаптації до нових умов господарювання має стати активізація внутрішніх економічних, інституційних і структурних реформ, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільського господарства, розвиток системи аграрного маркетингу та активізація транскордонного співробітництва, насамперед в частині реалізації спільних інвестиційних проектів і трансферу сучасних агротехнологій у межах транскордонних ринків.

Перспективи подальшого дослідження у цьому напрямі зумовлюються необхідністю здійснення наукового аналізу динаміки зміни обсягів та якості сільськогосподарської продукції українських виробників, у зв'язку з імплементацією Угоди про Асоціацію і створення Зони вільної торгівлі з ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грабак Н. Х. Проблема енергозощадження в АПК України та шляхи її розв'язання / Н. Х. Грабак // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили, 2011. — Вип. 138. — Т. 150. — С. 83-89.
2. Даниленко А.С. Організаційно-економічні засади реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств / А.С. Даниленко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/ecupark_2013_11_3.pdf.
3. Дернович А. В. Мировой опыт регулирования качества и безопасности сельскохозяйственной продукции и продуктов питания / А.В. Дернович [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://agriculture.by/?p=932>.
4. Експорт продукції АПК до Європи зросте на 20% [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ipress.ua/news/eksport_produktsii_apk_do_yevropy_zroste_na_20__eksperty_32660.html.
5. Клименко Л.В. Розвиток зовнішньої торгівлі продукцією галузей АПК як об'єктивна потреба системи господарювання України / Л.В. Клименко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_112/50.pdf.
6. Кобута І. В. Оцінка впливу членства у СОТ на аграрний сектор України / І. В. Кобута // Круглий стіл «Чотири роки членства України в Світовій організації торгівлі: попередня оцінка економічних наслідків» м. Київ, 26 листопада 2012 р. — 13 с.

7. Пітель Н.Я. Проблеми управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств АПК / Н.Я. Пітель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/V-Harkivskogo-NAU/V-Harkivskogo-NAU_ekonom/2009_11/pdf/11_11.pdf.
8. Рейтинг енергоефективності областей України / Систем Кепітал Менеджмен, 2011. – 18 с.
9. Январьов В. Ціна енергоефективності / В. Январьов // FINANCE.UA 31.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/10/31/257165>.
10. Przemysł spożywczy w Polsce / pod kierunkiem prof. dr hab. Romana Urbana; Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego w Warszawie, 2008. – 64 s.
11. Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego 2014 / Główny Urząd Statystyczny. – Warszawa : Zakład wydawnictw statystycznych, 2015. – 648 s.